

e-ISSN: 2630-631X

Article Type

Method Scientific

Subject Area

New Turkish Literature

Vol: 8 Issue: 60

Year: 2022 JUNE

Pp: 995-1001

Arrival

15 April 2022

Published

30 June 2022

Article ID 62447

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/smrj.62447>

How to Cite This Article

Duran, E. (2022). "Tevfik Fikret'in "Saadet Ülkesi" Nde Metaforik Unsurlar", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(60): 995-1001

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Tevfik Fikret'in "Saadet Ülkesi" Nde Metaforik Unsurlar ¹

Metaphoric Elements In The "Saadet Ülkesi" Of Tevfik Fikret

Birsal SAĞIROĞLU ¹ ¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye, Türkiye

ÖZET

Bu makalede, Tevfik Fikret'in (1867-1915) "Yeşil Yurt" şiirinden yola çıkılmış, şiirin metaforik ifade unsurları noktasında birtakım çıkarımlar elde etmek hedeflenmiştir. Şiirde "kaçış", "bir yere sığınma" isteği çağrışımsal bir dille eserlere sızar ve birtakım ortaklıklar ön plana çıkar. Fikret aynı izleği "Ne İsterim", "Bir An-ı Huzur", "Ömr-i Muhayyel" şiirlerinde de "şema" şeklinde ve otomatik olarak kullanır. Böylece şiirin/şiirlerin metaforik yapısı noktasında kapsamlı veriler elde etmek kolaylaşır. Anlatıcı/özne huzurlu mekân arayışı/imesi içindedir. Hayali bir uzamda yolculuk yapan anlatıcı sonsuz saadeti, huzuru benzer dilsel-kavramsal yapılarla ve yinelemeli olarak ele alır. Bu nedenle şiirde dış gerçekliğe dayalı anlamsal/kavramsal boyut ve bu boyutu sarsan eğretilmeli dil arasında birtakım veriler elde edilebilir.

Şiirdeki "tabiat insana huzur verir" temel kavramsal metaforu, dilsel ifadede tipik bir biçimde işlenir, buna rağmen şiirde alışılmışın dışında metaforik göndermelerden söz edilemez. Kültürün temsilciliğini yapan kavramsal bir metafor, dilsel metaforik düzlemde bir "şema"ya ait ifadelerden oluşmuş, şiirde alışılmadık biçimlerden çok bilindik bir genileme-derinlik elde edilmiştir. Şiirde geçen ve şiiri okuyanlarda ortak bir algıyı ortaya çıkaran "tabiat huzur verir" şeklinde sıradan bir metafor, "yeşil ve sessiz köy" şeklinde sık kullanılan bir imajla birleşerek metaforik saha genişler. Dolayısıyla kültürün izlerini taşıyan "sıradan" bir düşünce, "alışılmış" bir dille dönüştürülmüştür. Çalışmada, kavramsal olanın imgesel olanda yer alma biçimi irdelenmiş, şiirin metaforik yapısı "bilişsel teori" bağlamında değerlendirilmiştir. Böylece metaforun gizli ve kapsayıcı yönleri noktasında birtakım çıkarımlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: "Yeşil Yurt", Bilişim Bilim, Metafor, Kaynak Alan, Hedef Alan.

ABSTRACT

In this article, the "Green Yurt" poem of Tevfik Fikret (1867-1915) is set out and it is aimed to obtain some implications in terms of the metaphorical expressions of the poem. In poetry, the desire to "escape" and "asylum somewhere" infiltrate the works with an invocative language and some partnerships come to the fore. Fikret uses the same track in his poems "Ne İsterim", "Bir An-ı Huzur" and "Ömr-i Muhayyel" as "schema" and automatically. Thus, it is easier to obtain comprehensive data on the metaphorical structure of poetry / poems. The narrator / subject is in search / image of peaceful space. The narrator, who travels in an imaginary space, treats eternal bliss with peaceful, similar linguistic-conceptual structures and recursively. Therefore, some data can be obtained between the semantic / conceptual dimension based on external reality and the metaphorical language that shook this dimension.

The basic conceptual metaphor of "nature gives peace to man" in poetry is typically studied in linguistic expression, and unusual metaphorical references cannot be mentioned in poetry. A conceptual metaphor representing the culture, has consisted of expressions belonging to a "schema" in the linguistic metaphoric plane, and obtained a familiar expansion-depth rather than unusual forms in poetry. An ordinary metaphor in the form of "nature gives peace" in the poem, which reveals a common perception in those who read poem, combines with a frequently used image in the form of "green and quiet village" and the metaphoric field expands. Therefore, an "ordinary" thought bearing the traces of culture has been transformed into a "customary" language. In the study, the way that the conceptual takes place in the imaginary is examined and the metaphorical structure of the poem is evaluated in the context of "cognitive theory". Thus, some implications have been obtained in terms of hidden and inclusive aspects of metaphor.

Key Words: "Yeşil Yurt", Informatics Science, Metaphor, Source Area, Target Area.

GİRİŞ

Tevfik Fikret ve diğer Servet-i Fünûncular, Abdülhamit Dönemi'nin baskıcı ortamından bunalmış, 1898 yılında Yeni Zelanda'ya giderek orada huzur bulabileceklerine inanırlar. Ancak onların bu hayali gerçekleşmez. Bunun üzerine Manisa civarındaki Sarıçam köyüne gitmek isterler. Bu isteklerinde de amaçlarına ulaşamazlar. Fikret'in "Bir Mersiyeye", "Yeşil Yurt" şiirleri doğrudan doğruya bu mekânları anlatır (Uçman, 2015: 24).

Bunun yanı sıra Servet-i Fünûncular, şiir tarzını "aşırı duyarlılık"lar üzerine kurar, bunu ifade etmeye çalışırlar. Bir yerlere kaçma, sığınma temi şiirlerde çok sık kullanılır. Fikret kalabalıktan kaçıp Aşiyân'a sığınır. Uzak adaya kaçamadığı için de bunu sanatına yansıtmış, ruhunda kaçacağı köyleri hayal etmiştir (Kaplan, 2016: 42-44).

İstanbul'dan kaçma isteği "Ne İsterim", "Ömr-i Muhayyel" ve "Bir An-ı Huzur" şiirlerinde de dikkat çeker. Abdullah Uçman'a göre onun hayal konulu şiirleri ile tabiat konulu şiirleri arasında yakın bir ilişki vardır. Fikret'in anlatıcısı genellikle mutlu olacağı mekânı betimler. İçinde yaşadığı ortamdan memnun olmayan özne, "saadet ülkesi"ni, özlediği ya da yaşamak isteği mekânı anlatır (2015: 31). Servet-i Fünûncular bütün duyu organlarıyla dış dünyaya açmış, dünya artık bir madde yığını olmaktan ziyade kendisine özgü bir ruh kazanmıştır. Bu algı kişisel duygularla renklenmiştir (Kaplan, 2016: 51).

¹ Bu makale, 20-22 Temmuz 2020'de Bolu III. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde (ICAR), bildiri olarak sunulmuştur.

Fikret'in şiirleri daha önce Asım Bezirci, Mehmet Kaplan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Okay, Kenan Akyüz ya da M. Kaya Bilgegil gibi çok sayıda araştırmacı tarafından çeşitli noktalarda incelenmiştir.² Ne var ki bu çalışmalarda “huzur veren doğa” izleğinin metaforik düzlemde okunmasına dair bir incelemeye rastlanmamıştır. Bu çalışma, şiirlerin oluşumundaki parçaları “bir yapı”, “bir şema” olarak görme amacı taşımaktadır. Bilişim bilim, kavramsal yapıların insan zihninin bir parçası olduğunu ve sanatın yansıttığı hiçbir şeyin insan zihninden bağımsız olamayacağını ileri sürer. Bu nedenle bu şiirlerin yapısı hakkında genellemelere ulaşmak mümkündür. Mikro düzeyde yapılacak bir çözümleme tekrarlı yapılar göz önünde bulundurulduğunda makro düzeyde de yapılabilir.

Retorik oyunlar, eğretileme ve düzdeğişmeceler “retoriğin figürleri” olarak adlandırılır ve bunların insan düşüncesini soyut boyutlardan somut boyutlara taşıdığına inanılır (Rifat, 2014: 103). Metafor ise (mecaz, eğretilemeli dil) bir şeyin bazı özelliklerinin bir diğer şeye aktarıldığı zihinsel/dilbilimsel süreçler olarak tanımlanır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde kavram istiare, eğretileme şeklinde kullanılır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “İstiare” maddesi). Böylece ikinci şey “ilk şey”miş gibi algılanır, söylenen ve kast edilen şey arasındaki ayırım özelleşmiş kullanımlarla ifade edilir. Metafor, iki farklı şey arasında mantık kurallarına aykırı bir benzerlik ilişkisi kurar (Cebeci, 2013: 9). Metaforda iki şeyin birbiri yerine kullanılır (Berger, 2000: 41). Hegelci çözümlemelerde olduğu gibi, tek tek olaylar, “ötekilik” gibi temel bir düşünceye indirgenerek, çözümlemelerin merkezi bir kavramla sonuçlandırılması hedeflenir. Böylece başlangıçta bir dizi olay gibi görünen şey, sonunda kendi kendine eklemleme sürecinde tek bir kavrama dönüşür (Jameson, 2013: 69). Metaforda benzetme yoluyla bir kavram somut bir nesne ile temsil edilir (Gümüştakin, 2011: 3).

Franco Moretti'ye göre bir eserin söz dizimini ve unsurları arasındaki biçimsel ilişkiyi saptamak eserin “dizimsellik”ini, eserin anlamını oluşturan kültürel değerleri tanımlamak için kullanılan kavram da “dizisellik”i açığa çıkarmaktadır. Eserler, bu iki düzeyden oluşan yapıya dayandırılır. Bu kavramların birbirine yaklaştırılması ve bu iki alanda toplanan verilerin bütünleşmesiyle metin tamamlanmaktadır (2015: 162-163). Dizimsellik bir sistemi ya da bütünlüğü karşılarken dizisellik bir sistem oluşturmayan “çağrışımsallık” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla birincil metin ya da dizimsellik, bütünlüğünü korurken ikincil metin ya da dizisellik eserin yazılma amacıyla ya da yapılan açıklamalarla ilgilenmektedir ve genel ilkelerin nerde olduğunu sürekli sorgulamaktadır (Booth, 2012: 176).

Metonomide (bitişkenlik ilkesi) ise zaman ve uzam bakımından birbirine yakın olan şeyler birbirinin yerine kullanılır. Metonimi, şeyin kendisi yerine şeyin etkisine ya da nedenine katkı sağlar. “Kapsayıcı”dır ve bu yolla dış gerçeklikle dil arasında bitişiklik sağlanır. Örneğin, omurga bir kapsayıcı bir anlamdır ve gemi'yi ifade etmekte kullanılır (Lodge, 1991: 483). Benzer şekilde kahramanlık öyküleri metonimiye yönelirken, Rus lirik şarkısı metafora yönelir. Drama temel olarak metaforiktir. Film basit şekilde metonomik bir sanattır. Rüyalarda Freud'un yorumu, kısaltma ve yer değiştirme metonomik; özdeşim ve sembolizm metaforiktir. Kübizmdeki resim metonomik, sürrealizm metaforiktir. Ayrıca realistik yazın metonomik ve sembolist yazın metaforik kabul edilir (Lodge, 1991: 484).

Çalışma, Fikret'in bu şiirlerindeki yinelemeli unsurlara odaklanarak metaforik boyutta bir şiir çözümlemesi yapmayı hedefler. Metaforun veya metoniminin aktarımında öznenin bilinçdışı deneyimsel alanının yani kültürel boyutun bilincin deneyimsel alanına yani dilsel boyuta ne şekilde yansıdığı ve bunun yinelemeli olup olmadığı tartışılmıştır. Dolayısıyla şiirin yapısının edebî dille ilgisine yer verilmektedir. Özellikle Oğuz Cebeci'nin çalışmalarından hareketle ve geleneksel ayrımlardan yola çıkılarak metaforla ilgili olarak bilişsel teoriden yararlanılmıştır. Şiir dilinde “birbirinin yerine geçen” unsurlar dolayısıyla metaforlar, insan zihninin yapılanmasına ait özellikler olarak değerlendirilmiş ve anlam noktasında kapsayıcı veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Aşağıda analizi yapılacak olan şiirde kavramsal yapıların dilsel ifade konumlanma biçimi ele alınacak, metaforun düşünceyi yansıtmaya biçimi noktasında kapsayıcı sonuçlara ulaşılabilecektir.

“YEŞİL YURT”TA METAFORİK YAPI

Şiirlerde metafor kavramsal boyut ile dilsel boyut arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Kavramsal boyut metaforun çaba gerektirmeyen, gelenekselleşmiş, otomatik “düşünce” boyutunu, dilsel boyut düşüncenin ifade edilmiş şeklidir (Cebeci, 2013: 240-241). “Yeşil Yurt”ta doğaya kaçma ya da doğada huzur bulma isteği kavramsal boyutla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla bu saptama düşüncenin doğal bir unsuru olarak kabul görür ve yüksek olasılıkla birçok insanda birbirine yakın çağrışımlar uyandırır. Aynı zamanda bu metafor “esas/temel” olma özelliği de sergiler.

Roland Barthes'ın da vurguladığı gibi sözcükler tarafından oluşturulan çağrışımlar düzensiz değildir. En özlü okuma bile bazı kurallar çerçevesinde oynanan bir oyundur ve eserdeki kodlar kültür alanıyla ilişkilidir. Bu da

² Daha kapsamlı bilgi için Prof. Dr. Abdullah Uçman'ın “Tevfik Fikret ve Şiirleri Üzerine” başlıklı çalışmasına bakılabilir.

metnin ögeleri arasında düzenli bir ilişki, bir orantı olduğu sürece mümkündür. Orantıyı incelemek ise metindeki düzeni betimlemektir (2013: 33-34).

İzleğin ifade edilme biçimi ise dilsel boyutu karşılar ve “prototipik üye” vasfı taşır. “Prototipik üye”, bir kategorinin en çok temsil vasfı taşıyan üyesidir (Cebeci, 2013: 210). Şiirlerde öznenin başka bir yere sığınma isteği ya da saf tabiat özlemi kavramsal boyutta, bunun vasıfları, dile getiriliş biçimi dilsel boyutta dikkat çeken nitelikleri bakımından prototip olma özelliği taşır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta metaforun ne derece özgün olup olmadığıdır. Romantizmle birlikte doğaya sığınma izleği sanatta daha sık kullanılır. Şiirin kavramsal ya da dilsel boyutunda özgün ifadelerden söz edilemez. Söz gelimi, “Ne İsterim”de, “Bir An-ı Huzur”da ya da “Ömr-i Muhayyel”de aynı kavramsal metafor benzer dil olanaklarıyla ifade edilir. “Ne İsterim”de öznenin doğa karşısındaki tutumu şöyledir:

“Mâi bir göl, yanında bir meşcer³;

Meşcerin sîne-i sükûnunda

Müntesir iltimâ ‘-ı sâf-ı kamer⁴

Sonra birçok menâzır-ı hoş-ter” (Fikret, 2015: 193).

Özgün olmayan bu imgesel ve kavramsal metaforlar “Bir An-ı Huzur”da da tespit edilebilir:

“Sâfi, lekesiz karların altında cevânib⁵

Mahfûf-ı sükûnet;

Bir köy bu sükûnetle ezilmiş gibi gâib,

Her yer bu sükûnetle hem-ârâmiş-i cennet...” (Fikret, 2015: 195).

“Yeşil Yurt”ta Fikret, diğerlerinde olduğu gibi, bulunduğu ortamdan hoşnutsuzluğunu dile getirerek ideal bir ülkeyi metaforik bir dille yaratır. Birbirine yakın niteliklere sahip ülke, bütünüyle saflığı, huzuru sembolize eder:

“Bahara benzetilir bir yeşil saâdettir⁶

Gülümseyen ovanın vech-i pür-gubârında;

Köyün, uyur gibi, müstağrak-î sükûnetdir

Bütün hayâtı ufak bir çayın kenârında.

Uzak yakın bütün âfâka neşr eder safvet

Tabî’atın o samîmî tevekkül-i sâfi;

Şu yanda bir meşe –dalgın, vakûr, pür-şefkat-

Kucaklıyor gibidir kollarıyla etrâfi.

Bu köyde her gece birkaç dakika meks ederim,

Oluş hayâlime peyrev seyâhat eylerken

Dühûr-ı muzlimenin sîne-i melâlinde;

Ve bir dakîkacık olsun sükût edip kederim,

Yavaş yavaş duyarım, bir inilti hâlinde,

Kaval sadâları târ-ı ‘alil-i şî’rimden” (2015: 197-198).

Bilindiği gibi bir şeyin özelliklerinin başka bir şeyin yerine geçmesi anlamına gelen metafor, söylediği şeyi kastetmemesiyle dikkat çeken dilin bir biçimidir. Buna karşılık söylenen ile kastedilen arasında fark yoksa “düz dil”den söz edilebilir. Dolayısıyla dış gerçekliğe göndermede bulunan bir ifade “düz anlamlı” kabul edilir. Metafor ise düz anlamlı değildir (Cebeci, 2013: 229). Şiirin başlığına bakıldığında Fikret’in yer ismi kullanarak metaforik ifadeden uzak düz bir anlamı tercih ettiği düşünülebilir. Ancak şiir daha çok ikame etme ve benzerlik prensiplerine yaslanır. Farklı uzam ve bunlara ilişkin izlenimler yapısal/tematik olarak tekrarlılır fakat aynı zamanda imgeseldir. Kelimelerin çağrışımsal değeri şiiri metaforik sahaya buluşturur. Benzer şekilde

³ Meşcer: ağaçlık, sîne: göğüs

⁴ Müntesir: yayılan, saçılan; iltimâ: ışıltı, parlıltı.

⁵ Cevânib: yanlar, mahfûf: kuşatılmış, ârâmiş: huzur verici

⁶ Vech: yüz, gubâr: toz, müstağrak: dalmış; âfâk: ufuklar, safvet: saflık, tevekkül: kadere razı olma, vakûr: ağırbaşlı, meks etmek: dinlenmek, dühûr: dünyalar, muzlime: karanlık, melâl: üzüntü

şiiirler tabiatın bir betimlemesi şeklinde okunduğunda düz anlamlı kabul edilebilir, ancak anlatıcının ruh hâlinin bir parçası olarak değerlendirildiğinde bu düz anlamlılıktan sıyrılır. Dolayısıyla öznenin uzamla ilişkilendirilebilecek tutumu, özgün sayılamayacak kavramsal bir metaforla ve kalıp ifadelerle kapsayıcılığın dışına çıkmaz.

Şiirlerde “tabiat huzur verir” metaforu bir köy üzerinden ve dramatik bir söyleyişle, imgeler ise daha çok nesnelere ve renkler üzerinden verilir. Şiir öznesi huzursuzluğunu hayali bir mekânla gidermeye çalışır. Diğer şiirlerinde olduğu gibi, “sessiz”, “mutlu”, “doğal” olarak tanımlanan köy imgesi üzerinden huzur için bir uzam belirlenir. Bu nedenle de prototip niteliği taşıyan “köy”ün, “köyün doğası”nın alışılmış metafor seçimleriyle ifade edildiği, özgün sayılamayacağı söylenebilir.

Bu bakımdan bilişsel teoride “imgesel metaforları”, “imge şemalarından” ayırmak önemlidir. Bunlardan ilki ayrıntı zenginliği taşıyan zihinsel imgeleri, başka bir ayrıntı zenginliği taşıyan zihinsel imgelere uyarlar. İkincisi zengin zihinsel imgelere sahip değildir ve genel yapılardan oluşur. Bu tür imgeler kaynak (gösteren) ve hedef alan (gösterilen) noktasında bilgimizi karşıladığında “doğal” karşılanırken gerçeküstücü bir şiirde olduğu gibi geleneksel beklentiye zorlayan imgesel bir dille de ifade edilebilir (Cebeci, 2013: 198). Benzer şekilde şiirde metaforik dil tabiata yönelik imgelerden oluştuğu için “toparlanmış” metafor grubuna dahil edilebilir. Şöyle ki şiirde dilsel metaforlar tabiat imgeleri üzerinden anlatılır. Bahar, meşe, köy, çay şeklinde tabiat unsurları ile müstağrak, pür-şefkat, sükûnet, saadet, safvet kavramları “huzur”u sembolize ettiği düşünülebilir. “Yeşil Yurt”un temel dayanak noktası dolayısıyla kavramsal metaforu, bilişsel teoriye göre düşünüldüğünde “tabiat huzur verir” olarak belirlenebilir. Bu genelleme tek yönlü bir perspektif sunmuş, uzak ve zengin çağrışımlar yoluyla da tabiata dair önceden yapılandırılmış düşünce dile ait ifadede konumlanmıştır.

Bu yapılar, izleği ana hatlarıyla gösteren “şema”lardan oluşur. Bir “şema”nın doldurulması gereken öğeleri de “boşluk” olarak adlandırılır (Cebeci, 2013: 236). “Yeşil Yurt”ta iki mekânla ait şema, doğrudan deneyim ile tabiat-özne etkileşiminde dikkat çeker. Boşluk ise okur tarafından doldurulabilir. Bu durumda huzurun veya huzursuzluğun metaforik düzlemde irdelenmesi birtakım boşluklara neden olacak ve bunlar uygun şekilde tamamlanacaktır. Tabiatın ya da bir uzamın bu şekilde algılanması, insan zihninde hayata dair düşünceyi yapılandırır. Diğer şiirlerde de aynı kavramsal metaforun benzer dilsel metaforlarla ifade edilmesi söz konusudur.

Ayrıca şiirde huzur veren ülke/köy ile “Dühûr-ı muzlimenin sîne-i melâlinde” olarak nitelendirilen başka bir uzam özellikle “kişileştirme metaforu” bağlamında ele alınır. Cebeci’nin vurguladığı gibi bu metaforlar çevremizde gelişen olayları insana özgü durumlar kapsamında tanımlamaya ve anlamlandırmaya yarar. Kişileştirme metaforlarında insana özgü nitelikler hayattaki olaylara yakıştırılır (2013: 237). Şiirde ilk mekân idealleştirilirken diğeri olumsuzlanır ve bunların aktarımında mekânla ilişkili başka bir öge vurgulanır.

Şiirin ilk kısmında anlatıcı; gülen ovası, saflığıyla sessiz bir uykuya dalan köyü, bu köydeki çayı, köyün mütevazı yaşamını bahara benzeyen yeşil bir mutlulukla özdeşleştirir. Burada birbirine yakın çok sayıda “dilsel metafor”, huzur veren tabiat şeklinde genelleştirilebilecek kavramsal metaforu açığa çıkarmak için kullanılır. Şiirin geri kalanında özne, ideal uzamla arasındaki mesafeye işaret ederek karanlık, acı veren mekân ve hasta, sakat sanatını gözler önüne serer. Böylece farklı dilsel metaforlar aracılığıyla mekânlar arasındaki karşıtlık somutlaştırılır.

Oğuz Cebeci’ye göre her metaforun kaynak alanı, hedef alanı ve kaynaktan hedefe uygulanması şeklinde üç özelliği vardır. Bunlar insan deneyimine ait yapılar tarafından belirlenir. Metafor, bu alanlar arasında yapısı gereği bir benzerlik oluşturmaktadır (2013: 225). Şiirde yeşil, huzur veren bir köy ve bu köyü temsil eden vasıflar “kaynak alan”ın yani gösterenin metaforik olmayan bölümü olarak düşünülebilir. Ancak “hedef alan”da yani gösterilende metaforik bir düzleme kayar. Köy herhangi birinin doğrudan deneyimlediği bir mekândır ve bu doğrudan deneyime sahip her insanda huzur, sessizlik, saflık gibi kavramlarla ve huzurla ilintili “yeşil” rengiyle ilişkilendirilir. Buna karşılık şiirin diğeri yarısında bahsi geçen mekân, karanlık ya da siyah imgeleri üzerinden aktarılır. Karşıt renklerle yaratılan bu çağrışımlarla uzamlardaki zıtlık açığa çıkarılır. Yeşil/siyah şeklinde imgelerin şiirde yarattığı etki bu nedenle sabit ifadelerle kuşanmıştır. Bunun sonucunda imgeler çağrışım alanını çoğaltmamış, sınırlandırmıştır. Özne, birinci uzama ait nesnelere (ova, çay, ufuklar, meşe); rengi (yeşil); eylemleri (gülümseyen ova, ufuklara bulaşan saflık, etrafı şefkatle kucaklayan meşe) betimlerken tekdüze, yoğun ve olumlu imgelerden yararlanır. Diğeri üzüntü ve keder veren, karanlık bir uzamda inleyen, şiirin/sanatının hasta seslerini işitir. Burada yine tekdüze fakat olumsuz imgelerle yüklü söyleyiş belirgindir. Şiirin bu bakımdan ikonik bir işlev taşıdığı söylenebilir. Özne karşıt uzamlar üzerinden saf, bozulmamış tabiatı yücelterek bu uzamla mesafesini sanatı yoluyla sorunsallaştırır. Bu nedenle “Yeşil Yurt” lirik, romantik dokusuyla insan deneyiminde “huzur veren mekân” metaforunu, insan hisleri “hedef alanı”na uygulamakta birbirine karşıt iki mekân yaratmaktadır.

Buna göre bahsi geçen tabiat, huzuru sembolize ederken karşıt uzamda huzursuzluk üzerinde durulur. İkisi arasındaki bu fark, uzamın olumsuzlanmasına-olumsuzlanmasına yönelik bir varoluş ayırımı sergiler. Tabiatın içindeki huzurlu özneye karşılık tabiatın uzak öznenin izlenimleri birbirinden net sınırlarla ayrılan hisleri de açığa çıkarır: İyimserliğe karşı kötümserlik. Kötümser özne, tabiatın dolayısıyla huzurdan uzaktır ve her şey olumsuzlanır. İyimser yaklaşımda huzur imgesi idealleştirilerek sunulur. Dolayısıyla şiir esas olarak bilinç akışını temsil eder. “Vech-i pür-gubârında” ova, “müstağrak-ı sükûnet” içinde köy ya da “târ-ı ‘alî” bir şiir, gerçekte içsel bir monolog olarak algılanabilecek ikame etmelerden ve benzerliklerden oluşur. Mutsuz özne ve onun mekân algısı arasındaki ilişkide birtakım benzerlikler ön plana çıkarılır. Anlatıcının düşünceleri lirik/dramatik şekilde uzama eklenir.

Bunun yanı sıra tabiat algısı belirgin şekilde sinekdokiktir. Yeşiller içindeki saadet ülkesi ile hasta kaval sesleriyle ifade edilen uzamlarda metaforik dil, işbirlikçi araçlarla ilerler. Bu araçlar hem benzerdir hem de bitişiktir. Hayalindeki tabiat iyidir, gerçeklikte kötüdür. Fakat bunlar okuru sarsan metaforlarla aktarılmaz, bütünüyle temel metafora ve bitişikliğe dayanır. Çok sayıda paralel imge art arda dizilir. Bunlar Fikret’in tarzını ortaya koyar. Hayalindeki köye yaptığı yolculukta dolayısıyla hayal-hakikat ayırımında kelimelerin çağrışım değerinden yararlanır, düz anlam yerine “ikame eden” anlamlara yer verir. Bu yer değiştiren algı da bütünüyle öznenin kişisel algısına dayanır. Ayrıca şiirde uzamların konumlanma biçimi bir zincirle bağlı yer değiştirmelere benzetilebilir. Anlam bakımından aksaklık ya da bağlamsal eksiklik yaratan imgesel dil yerine pekiştirilmiş ya da sürekli bir dil tercih edilir. Böylece ortaya konan kelimeler içinde uzak çağrışıma dayalı ifadelerle rastlanmaz ya da cümleler anlamsız bir yığına dönüşmez. David Lodge’a göre anlamdan arınan ifade Dadaistlerin yazısına benzer. Rastgeleliğiyle dikkat çeken bu yazılarda kesme yöntemi kullanılır. Bununla birlikte onların amaçlarında insan rasyonelliği aşağılanır veya üretimin doğası kendi anlamlarını göstermek için açıklama olmadan gösterilir. Sözcükler sanatçının algısıyla yakın ilişkili içinde olup onun aracına dönüşür (1991: 489). Hâlbuki “Yeşil Yurt” alışımlı ifadenin estetiğini temsil eder. Herkesin düşüncü biçiminde benzer özellikler taşıyan bir uzamın hayali tekrarlı bir söylemle aktarılır:

“Köyün, uyur gibi, müstağrak-î sükûnetdir

Bütün hayâtı ufak bir çayın kenârında.

Uzak yakın bütün âfâka neşr eder safvet

Tabî’atın o samîmî tevekkül-i sâfi;

Şu yanda bir meşe –dalgın, vakûr, pür-şefkat-

Kucaklıyor gibidir kollarıyla etrâfi” (2015: 197).

Fikret, onları özellikle sembolik olarak adlandırabilecek bir dille ya da kalıp imajlarla dile getirmiştir. Düzyazı gibi “bitişiklik”le ilerleyen şiirde, bir taraftan kelimelerin doğrudan anlamı mantıksal bir devamlılık içinde sürdürülürken diğer taraftan yer değiştiren bir anlatı düzeni göze çarpar. Şöyle ki şiirin ilk iki bölümünde köy gerçekçi bir söylemle ve neredeyse günlük konuşma diliyle anlatılır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise özne kendinden ve içinde bulunduğu ortamdan bahseder. Böylece şiir metafor düzlemine kayar. Okur özellikle Anlatıcının tabiata yüklediği anlam doğrudan aktarıma gölge düşürür:

“Dühûr-ı muzlimenin sîne-i melâlinde;

Ve bir dakîkacık olsun sükût edip kederim,

Yavaş yavaş duyarım, bir inilti hâlinde,

Kaval sadâları târ-ı ‘alî-i şî’rimden” (2015: 198).

Görüldüğü gibi Fikret, yinelemeli bir dille kanonik bir metaforik sahayı görünür kılar, düzyazıdakine yakın devamlılık sergileyen söylemine dinamik ve soyut kavramlar ekleyerek bunu askıya alır. Huzur imajı, süreklilik taşıyan bir şema yardımıyla sunulur ve varoluşsal boyutta dikkat çeken karmaşa, söylem düzleminde daha yalındır. Şiir/şiirler tekrarlı bir izleğin versiyonları şeklinde genelleştirilebilir.

Bahsi geçen diğer şiirlerinde de bu yapı belirgindir. Söz ve anlam düzeyinde tekrar, konuşma diline yakın söylem şiir ilerledikçe metaforik bir zeminle birleşir. Bunu “Bir Ân-ı Huzûr”da da tespit etmek mümkündür. Şiir realist bir mekân betimlemesiyle başlar:

“Seyr eyliyorum çeşm-i hayâlimle uzaktan

Bir külbe-i mes’ûd

Üstündeki fersûde, herem-dîde ocaktan

Yükselmeye bir ince duman, mâil ü memdûd (2015: 195)

Şiirin devamında özne sözü kendi “ben”ine getirerek bu tabiat karşısında hislerini paylaşır:

“Ben sürmedeyim şimdi hayâlimle bu köyde

Bir köylü hayatı

Karşımda ocaktan süzülen dūd-ı sefide/

Kaybolmada hep leyl-i hayâtın zulemâtı” (2015: 196).

Benzer şekilde “Bir Ömr-i Muhayyel”de özne; gülbünler ve yeşilin içinde, göllerde, ahenkli ezgiler eşliğinde hayali bir uzam düşler. Dolayısıyla hayali bir ömür Fikret şiirinde kanonik bir temsil örneğidir. Realist söylemden metaforik söyleme kayan dil, ilk olarak uzamı sonrasında özneyi işaret eder. Böylece daha çok düzyazıda dikkat çeken bitişiklik ilkesi, metaforik şekilde yeni bir boyut kazanır. Yukarıdaki dizelerden de anlaşılacağı gibi özne bir uzamı betimler, uzama ait sistemi/şemayı çizer.

Böylece Fikret, özne-uzam noktasında bir benzerliği açığa çıkarmak için sembolik kelimeleri kullanır. Okur zihninde de hazır şemalar aracılığıyla yankılanan bu metaforik düzlem sayesinde okur-şiir arasında ortak duyuş elde edilir. Yeşil-siyah, huzur-huzursuzluk kelimelerinin taşıdığı anlam yakın bir etkiye sahiptir ve işlevseldir. Öznenin hisleri ile uzam arasındaki işbirliğini gözler önüne serer. Tabiat kişilerle, onların zihninde ve onların iç dünyalarıyla ilintilidir. Bu tekrarlarla huzur-huzursuzluk ayrımı, ortak semboller üzerinden ve metaforik bir işlevle verilir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi şiirlerin giriş cümleleri düz anlamlı olmasına rağmen tabiatın öznenin iç dünyası bağlamında yorumlanması metaforik amaçlara hizmet eder. İlk olarak somut verilerle ilerleyen şiir sonrasında soyut bir sahaya kayar. Bunun sonucunda dilsel metaforun kavramsal metaforla iş birliği içinde olduğu, ifadenin kavramla yol aldığı görülebilir. Benzer bir işleyiş/ifade (dilin kullanılma biçimi), benzer içeriği (tabiat özne ilişkisini) ortaya çıkarır. Kapsayıcı özelliği olan bir metafor yinelemeli bir nitelik kazanarak “özgüllük”ünü yitirir. Çünkü okurun tereddüt edebileceği büyük bir belirsizlik söz konusu değildir. Tabiata dair kişileştirilmiş unsurlar, özneyi yansıtmaya amacıyla kullanılmış, böylece özne iç-dış dünya ilişkisini görünür kılmıştır.

Bazı metaforların sayıca sınırlı kavramsal metafordan oluştuğu ileri sürülür. Söz gelimi, ölümün kişileştirilmesi bununla ilgilidir. Bununla birlikte metaforik yapılar “rekabet hâlinde” de olabilir. Genel kanıyı temsil eden metafor (ölüm bir yolculuktur), onun karşıtı bir tutum olarak da ifade edilebilir (ölüm bir hiçliktir) (Cebeci 2013: 268). Ne var ki söz konusu şiirlerde bu noktada tutarlılık dikkat çeker. Özne için dramatik unsur olan tabiat, mutluluğu sembolize edecek biçimde “gerilim”den uzak, temel bir görüş kapsamında verilir. Bu bağlamda doğa-insan ilişkisi, kabul görmüş bir metafor olarak sadece Fikret’in şiirinde yer almaz. Genel kültürel metafor, bir kültüre, kültürün doğayı algılama şekliyle kavramlaştırma biçimiyle ilintilidir. Burada metaforun özgünlüğü tartışılabilir. Özgünlük dilsel metafora dönüşmesinde ortaya çıkar ki –daha önce de söylendiği gibi- dilsel metaforik düzlem Fikret’in şiirlerinde yinelemelidir, özgün dil olanaklarından söz edilemez. “Yeşil Yurt”, “Bir An-ı Huzur” ya da “Ne İsterim” şiirlerinde tabiat huzur verir kavramsal metaforu benzer dilsel metaforlarla aktarılır. Buna karşılık “Ömr-i Muhayyel”de aynı yapı daha derinlikli dolayısıyla daha özgün bir ifade bulur:

“Savtındaki eş ‘âr-ı pür âheng ile mâli;

Şi ‘irimdeki elhân-ı muhabbetle nagam-sâz,

Ah istiyorum, göklere âmâde-i pervâz

Bir lâne-i âvârede bir ömr-i hayâlî...” (2015: 143).

Yukarıdaki dizelerde özne bu hayali yerde “ahenkli sesler”, “muhabbet dolu ezgiler” ile göklerde özgürce uçmayı istemektedir. Diğerleriyle kıyaslandığında “Ömr-i Muhayyel”de tabiat huzur verir kavramsal metaforu, “şiirin ezgisi”yle sunularak kavrama yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. Bir postmodern eserde bu dilsel ifade çok daha zor anlaşılır niteliklere sahiptir. Cebeci’ye göre bu nedenle insanlığın ortak hafızasındaki bir kavrama göndermede bulduklarında eserin anlaşılması daha kolaydır. Metin ya o zamana kadar fark edilmemiş yeni bir bakış açısını gözler önüne serecek ya da bir anlaşılmazlık hali söz konusu olacaktır (2013: 272-273). Hâlbuki “Yeşil Yurt”ta ya da “Ne İsterim”de huzur veren doğa, “sessiz ve yeşil bir köy” gibi daha bilindik/tanındık göndermelerle aktarılır. Köy bu şiirlerde kişileştirme metaforlarından yararlanılarak “huzur mekân” niteliği kazanmıştır. Burada yine bir gösteren olarak köy gösterilen olarak yeni bir anlayışı ortaya çıkarır. Kabul edilebilir olması için bir metaforun “tipiklik” sergilemesi ve bunun bir kültürde karşılığının olması gerekmektedir. İçinde “mâi bir göl, yanında bir meşcer” ya da “bütün hayâtı ufak bir çayın kenârında” geçen köy büyük bir karmaşa yaratmadan üst bir anlama bağlanır. Avan-garde bir şiirin ortaya koyduğu belirsizlik ve bu belirsizliğin yarattığı zenginliğe bu şiirlerde rastlanmaz, şiirler birbirine yakın bakış açıları sağlar. Kelimelerin alışıldık kullanımları belirgindir.

SONUÇ

Bu çalışmada, mikro düzlemde Tevfik Fikret'in "Yeşil Yurt" şiiri, makro düzlemde "huzur veren tabiat" imgesi "Ömr-i Muhayyel", "Ne İsterim", "Bir An-ı Huzur" şiirlerinden yola çıkılarak metaforik unsurlar bakımından incelenmiştir. İnceleme, bilişsel teoriyi esas almaktadır. Buna göre, bir kültürün hafızasında yer edinmiş kavramsal bir metaforun dilsel sahaya yayılım şekli özellikle "Yeşil Yurt" şiirinden yola çıkılarak gözler önüne serilmiştir. Doğanın ortak hafızada algılanış biçimi Fikret şiirine de yansımış, huzur veren doğa şeklinde genel ve kavramsal bir metafor, dilsel ifade "sessiz, yeşil bir köy"le otomatik bir biçimde ilişkilendirilmiştir.

Fikret'in buluşu olmayan bu temel-kavramsal metafor, onun katkısıyla yeni ifade biçimlerine sızmıştır. Genel kavramsal bir algı, imgesel-çağırmsal bir derinlik kazanırken birtakım kapsayıcı verileri açığa çıkarmıştır. Bu nedenle şiirlerin yinelenmeli dil olanaklarına sahip olduğu gözlemlenmiş, temel metafor "bir şema" şeklinde "tipik" bir yapıyı görünür kıldığı tespit edilmiştir. Fikret kaynak alan (gösteren) ile hedef alan (gösterilen) arasındaki ilişkide bu tipikliğin dışına çıkmadan ve metaforik düzlemi genişletmeden bir şiir dili yaratır. Alışıldık ifadelerden oluşan metaforik saha, özgün olmayan ve bildik ifade kalıplarından oluşmuştur. Dolayısıyla şiirin/şiirlerin metaforik yapısında özgün imge metaforlarından çok "ölü" olarak adlandırılacak metaforların kullanıldığı söylenebilir. Tabiat kavramı dilsel düzlemde ifadesinde, tabiata ait unsurların aktarımında, "kişileştirme" metaforlarından yararlanılmış, huzurun tabiatla ilişkisi geleneksel bir biçimde dile getirilmiştir. Okuyucunun temel düzlemde yer alan bir metafora ilişkin bilgisi, nerdeyse aynı yollarla ve otomatik biçimde harekete geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Barthes, Roland (2013), *Dilin Çalışma Sesi*, çev. Ayşe Ece, N. Kâmil Sevil, Elif Gökteke, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Booth, C. Wayne (2012), *Kurmacanın Retoriği*, çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cebeci, Oğuz (2013), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Gümüştekin, Nuray (2011). "Anadolu Ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam", Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute, 14(26).
- Jameson, Fredric (2013), *Dil Hapishanesi: Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü*, çev. Mehmet H.Doğan, 3.b, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fikret, Tevfik (2015), *Rübâb-ı Şikeste*, 5.b., Haz. Abdullah Uçman, Hasan Akay, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2016), *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Şiir*, 20.b., İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Lodge, David (1991), "The Language of Modernist Fiction: Metaphor and Metonymy ", *Modernism: A Guide to European Literature 1890-1930*, Ed. Malcolm Bradbury and James McFarlane, Penduin Books, p. 481-497.
- Moretti, Franco (2015), *Mucizevi Göstergeler: Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine*, çev. Zeynep Altok, İstanbul: Metis Yayınları.
- Rifat, Mehmet (2014), *Göstergebilimin ABC'si*, 4.b, İstanbul: Say Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, İstiare maddesi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5315b8d5e2d944.33983632 (erişim tarihi: 5 Kasım 2021).
- Uçman, Abdullah (2015), "Tevfik Fikret ve Şiirleri Üzerine", *Rübâb-ı Şikeste*, Tevfik Fikret, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 19-51.